

## PAPER DETAILS

TITLE: 1938-1960 YILLARI ARASINDA ATATÜRK DEVRİMLERİNE KARŞI FAALİYETLER

AUTHORS: M Hakan ÖZÇELİK

PAGES: 93-114

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/319339>

# 1938-1960 YILLARI ARASINDA ATATÜRK DEVRİMLERİNE KARŞI FAALİYETLER

**M. Hakan ÖZÇELİK\***

## **Özet**

19 Mayıs 1919 günü başlayan “Kurtuluş” mücadelesi 29 Ekim 1923 tarihinde “Cumhuriyet”in ilanı ile tamamlandı. Ancak Cumhuriyetin ilanı o kadar da kolay olmadı. Bu süreç, birçok isyanları, idam fermanlarını, suikast girişimlerini, yalnızlıkları, kırgınlıkları, devrimleri, yeni bir ulus devletin oluşumunu kapsadı.

1923–1938 yılları arasında İmparatorluktan-Ulus Devlete, Ümmetten-Millete dönüşüm Atatürk İlkeleri ve Devrimleriyle gerçekleşti. Atatürk’ün ölümüyle genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti için yeni bir dönem başlamıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü icraatlarıyla ülkenin geleceğini, kaderini çizmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Atatürk devrimleri, Atatürk, Devrim

## **The Companies Counter to the Revolutions of Atatürk Between 1938-1960 Years**

## **Abstract**

The “Independence” struggle campaign started at 19 May 1919, took struggling years including many riots, executions, assassination attempts, loneliness, disappointments, revolutions and a country’s rising to a nation-state, and finally ended with “Republic” regime ratified at 29 October 1923.

Between 1923-1938, transformation from an empire to a nation-state and from a religious community to a nation came true with The Principles and Revolutions of Atatürk. When Atatürk died a new period has begun for the

---

\* Öğr. Gör. Dr. İstanbul Aydın Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Koordinatörü.

Republic of Turkey. President İsmet İnönü has changed country's future and destiny with his actions.

**Keywords:** Atatürk revolutions, Atatürk, Revolution

### Giriş

Dokuzuncu Ordu Müfettişi olarak 1919 yılı Mayıs ayının 19'ncu günü Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, zorlu, çetin, yorucu, mücadele gerektiren, sonunda ölümün bile olacağı uzun bir yola çıkmıştı.

İçinden çıktığı ve kendi egemenliği içinde yaşamasını istediği milleti için hak ettiği ortamı kurmayı, devletini muasır medeniyetler seviyesine çıkarmayı kendisine bir görev, bir ant addeden Mustafa Kemal Paşa, milli mücadele sonrası Türk Devrimi'nin devamı olan inkılâpları da bir bir, sırasıyla ve kısa sürede hayata geçirmiştir. Bu süreçte Türk Devriminin özünü Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik (Ulusçuluk), Halkçılık, Devletçilik, Laiklik, Devrimcilik, ilkeleri oluşturmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti, hem Arap-İslam şeriatçılığının hem de Sovyetlerin sınıf diktatörlüğünün reddedilerek insan haklarına dayalı demokrasi modelinin kabulü ve batıya karşı kazanılan anti-emperyalist bir savaş sonunda üstelik de bir İslam toplumunda kurulmuş olan tek laik ve demokratik devlettir. (Kongar, 2002, s. 65.) Laik, demokratik özellikleri yanı sıra toplumsal devrimlerle emperyalist güçlerin hiç de hoşlanmadığı "Ulus Devlet" özelliğine kavuşmuştur.

### 1. Karşı Faaliyetler

Napolyon'un bir sözü vardır: "*Bir ülkenin coğrafyası o ulusun kaderidir.*" (Ortaylı, Arıboğan, Yavuz, 2008., s. 196.) Coğrafyanın politikaya etkisi kara hâkimiyet, deniz hâkimiyet, hava hâkimiyet (Teoriler hakkında daha geniş bilgi için bakınız. Çora, 2003, s.22,23.) üzerine inşa edilmiştir. Türkiye de jeopolitik konumuyla emperyalist ülkelerin ve özellikle çevre ülkelerin daima hedefi halindedir. Türkiye'nin jeopolitik konumu değişmeyeceğine göre bu tür iç ve dış tehditler Türkiye Cumhuriyeti var oldukça devam edecektir.

Nitekim muhtelif tarihlerde Türkiye'ye karşı yönlendirilmiş olaylar, terör ve tedhiş hareketleri ve bu arada "dış baskılarla" büyük boyutlara ulaşabilecek bir tarzda planlı, programlı ve sistemli uygulamalar açıkça göstermektedir ki; Türkiye; "ilan edilmeyen gizli savaş"la karşı karşıyadır. (Özgen, 1989, s.2)

## 1938-1960 YILLARI ARASINDA ATATÜRK DEVRİMLERİNE KARŞI FAALİYETLER

Devrimlerin ortaya çıkması, uygulanması ve yaygınlaşması esnasında hedeflenen noktalarda ve hedefe varmak için kullanılan yollarda sapmalar yaşanmıştır. İşte bu sapmalar bazı kesimler tarafından devrimlere karşı çıkıldığı anlamına gelmektedir. “*Karşı Çıkışlar*” aynı zamanda “karşı faaliyetler” olarak da adlandırılabilir. “*Karşı Faaliyet*”’in toplum içindeki yaygın kullanım şekli “*Karşı Devrim*”’dir. Bu bakımdan “*Karşı Faaliyet*” kavramını “*Karşı Devrim*” olarak algılamak yanlış olmayacaktır.

Orhan Hançerlioğlu, Karşı Faaliyet (Devrim) kavramını “Felsefe Ansiklopedisi”nde şöyle açıklamıştır: “(*la contre Revolution*): Bir devrimin getirdiklerini ortadan kaldırmak ve eskiye döndürmek için girişilen gerici davranış. 1789 Fransız Devrimi’nden kalma deyimdir. Devrimlere karşı çıkan, direnen, eskiyi korumaya çalışan her tutum ve davranış bu deyim’in kapsamı içindedir.” (Hançerlioğlu, 1976, s.220)

### 2. 1938–1945 Dönemi (Milli Şef Dönemi)

Atatürk’ün ölümüyle onun yaptığı devrimlerin nasıl bir sürece ve hangi liderin eliyle gireceği, çok önemli bir meseleyi oluşturuyordu. Bu kritik süreç Atatürk’ün ilkeleri ve devrimlerinin bekası için çok önem arz ediyordu. Bu nedenledir ki 1938–1945 dönemi Türk siyasi hayatında önemli bir dönem oluşturur.

Atatürk’ün ebediyete intikali ile yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde 323 oyun 322’sini alan İsmet İnönü Türkiye Cumhuriyeti’nin ikinci cumhurbaşkanı olmuştur (Bozdağ, 2000, s. 177–222). Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü’nün ilk uygulaması Atatürk’ün ne kadar yakın çalışma arkadaşı varsa hepsini görevden el çekirme yönünde olmuş, Ocak 1939 tarihinde Atatürk’ün son başvekili olan Celal Bayar’ın da görevi de sona ermiştir (Yetkin, 2007, s.36–38).

Atatürk’ün çalışma arkadaşlarını, yakın dostlarını yönetimden uzaklaştıran, Atatürk dönemine yönelik ithamlarda bulunan İsmet İnönü, aynı zamanda Atatürk’ün devlet hizmetlerinden uzaklaştırdığı, hatta Atatürk’ün ilkeleri ve devrimlerine karşı gelen bazı insanları tekrar yönetime alarak adeta kırıngınların gönlünü kazanarak yönetim tarzının ne istikamette gideceğine dair açık ipuçları veriyordu.

Ülkenin siyaseti ve siyaset adamlarına yönelik bu tür değişiklikler olurken, “*Ayrıcalık tanıyan ve bağımlılık doğuracak dış anlaşmalar yapılmamalıdır*” şeklinde önerilerde bulunan Atatürk’ün dış politika anlayış ve uygulamasında da değişiklikler yapıyordu. İsmet İnönü’nün

cumhurbaşkanlığının henüz başlarında o zamanın siyasal ortamındaki zorunluluk ile yabancı devletlere imtiyazlar tanıyan antlaşmalara imza atılmış ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin en önemli özelliklerinden biri olan “*Tam Bağımsızlık*” yara almaya başlamıştır.

### 3. 1945–1950 Dönemi

Bilindiği gibi; Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılından savaşın bittiği yıl olan 1945'e kadar geçen süreçte kararlı bir şekilde “*savaşa katılmama*” politikası izledi.

Savaş sonunda Türkiye'nin tek kazanımı olan “Toprak Bütünlüğü”, Sovyetler Birliği'nin istek ve tehditleriyle karşı karşıya kaldı ve bu devlet Haziran 1945'ten itibaren Türkiye üzerine ağır bir siyasi baskı yapmaya başladı ( Sarıay, 1988, s. 46) . Sovyetler Birliği'ne karşı tek başına karşı çıkamayacağını düşünen Türk hükümeti, Sovyetlere karşı Amerika'nın desteğini aramaya yöneldi ( Özçelik, 2003, s. 13.) .

1945'in başında A.B.D.ile yapılan ikili anlaşma, 4780 sayılı yasa ile T.B.M.M.'de onaylandı. Anlaşmanın ikinci maddesi şöyleydi( Tunçkanat, 1970, s. 27):

*“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, müsaade edebileceği bilgileri, hizmetleri, maddeleri ve kolaylıkları A.B.D.'ne temin etmekle görevli olacaktır.”*

Bu süreçte Türkiye, A.B.D. ile yapmış olduğu antlaşmalarla, dünyanın değişik yerlerinde A.B.D.'nin elinde kalan ve ülkelerine götürmesi oldukça maliyetli olacak, eskimiş savaş artığı malzemeleri almak için borç almakla yüz yüze kalıyor (Savaş, 2004, s. 165) ve 10 milyon dolar borç kredi alıyordu (Arcayürek, 2008., s.169).

Türkiye, 1950'ye kadar A.B.D.ile birçok ikili antlaşmalara imza atmıştır (Tunçkanat,1970, s. 27). Bütün bu ikili anlaşmalar, Türkiye'nin bağımsız hareket etmesini gün geçtikçe zorlaştırmıştır. İkili anlaşmaların yanı sıra Türkiye, İMF'ye ve Dünya Bankası'na da 1947 yılı içinde üye olmuştur. Bu süreçte Truman Doktrini ile Batı blokunda yerini alan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, yapılan antlaşmalarla bağımsızlık ilkesini artık hatırlayamaz hale gelmiş, Marshall yardımıyla da A.B.D. ile ilişkisi artmıştır.

Bir görüşe göre; A.B.D. bütün bu ekonomik yardımları yaparken, Sovyet yayılmasını durdurmak için en etkili silahın “Din” olduğunu, ülkelerin

## 1938-1960 YILLARI ARASINDA ATATÜRK DEVRİMLERİNE KARŞI FAALİYETLER

Sovyetlerden ve komünizmden korunmasının tek yolunun dine sarılmasının gerekliliğini öne sürüyordu (Öztürk, , 2008, s. 282).

İşte yıllar sürece din tartışmaları, dini olayların çoğalarak laik düzeni yıpratması, politikacıların dini siyasete alet etmesi gibi olayların böyle bir sürecin sonunda başladığını söylemek yanlış olmayacaktır.

### 3.1. Çok Partili Düzene Geçiş

II. Dünya Savaşı bitiminde, İsmet İnönü'nün, milli şeflikten vazgeçerek çok partili yaşama geçmek istemesinin sebebi, demokratik bir sisteme kavuşmanın yanı sıra Türkiye'nin dış politikada Sovyetler Birliği'nin baskıcı ve uzlaşmaz tavırları karşısında yalnız kalmak yerine, Batı'yı yanına alarak denge politikası uygulamasıdır. Böylece 1945 yılında Milli Kalkınma Partisi'nin de kurulmasıyla çok partili sisteme çabucak bir geçiş sağlandı.

Çok partili sürece girmemize katkısı olan A.B.D.ise 1946 yılından itibaren Türkiye'nin toprak bütünlüğü ile yakından ilgilenmeye başlıyordu. A.B.D.'nin tavrı, Sovyetler Birliği'nin gerçek amacını tahlil edince, Türkiye lehinde gelişmeye başlamış, fakat bu gelişme daha sonra değişik bir seyir alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesinin temeli olan laik, demokratik, ulus devlet olma niteliklerini yıpratıcı, Atatürk ilke ve devrimlerini tehdit edici bir sürece dönüşmüştür.

### 3.2. Bölücülerin devreye girmesi

Doğaldır ki, çok partili sisteme geçiş, birçok iç ve dış dinamiğin devreye girmesine vesile olur. Yeni yeni oluşan demokratik ortamın sağladığı özgürlük ortamından yararlanma amacını güden bölücü düşünce yapısında olanlar, öncelikle Milli Kalkınma Partisini desteklemişler, ardından Demokrat Partinin kurulmasıyla desteklerini bu parti yönüne kaydırmışlardı. Kürtçü olan bölücülerin birinci önceliği “ Mecburi İskân Yasası”nı kaldırmaktı.

Çok partili dönemin başlaması ile mevcut partilerin artması doğal olarak partililerin oy hesaplarını bölgesel ağalar ve şeyhlerin desteklerinin alınmasına yöneltti. Tek parti döneminde bastırılmış olan ağaların ve şeyhlerin nüfuzları yeniden önem kazandı. Hatta bu süreçte C.H.P.de en az D.P. kadar ağa ve şeyhleri, bazı ünlü aileleri kendisine bağlamaya çalıştı ( Kılıç, 2007, s. 167).

Böylece, 1927 yılında “*mütegalibe*”(zorba) olarak bölgeden uzaklaştırılan ağalar, şeyhler, aşiret reisleri, C.H.P. nin ve diğer partilerin de büyük katkılarıyla, 1947 yılında, birer “kahraman” olarak geri döndüler.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel sorunlarından olan feodal yapının kaldırılmasını sağlayacak tedbirler yerine, bu gelişmeler ülkenin Atatürk ilkeleri ve devrimlerinden biraz daha uzaklaşmasına, devrimlerin yara almasına sebep olmuştur.

### 3.3. Toprak Reformunun saptırılması ve Köy Enstitülerinin Yıpratılması

Atatürk tarafından daha Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren gerçekleştirilmek istenen Toprak reformu, ancak 11 Haziran 1945 tarihinde "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" adı altında yasalaşmıştır. Yasanın gerekçesinden (T.B.M.M.,Tutanak Dergisi, s. 97) de anlaşılacağı gibi amaç, toprak ağalarından alınan topraklar köylülere dağıtılarak feodal yapının yok edilmesidir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında halkın %80'i kırsalda yaşamaktaydı. Okuma yazma oranı ise çok düşüktü. Atatürk, ölümünden önce toplumun içinde bulunduğu cehaleti görmüş ve bu konunun ve açılımlarının üzerinde çok durmuştur. Toplumu eğitmek için öncelikle yetenekli çavuşlar, onbaşılar kullanılmış, ardından "Köy Eğitimcileri" olarak yedi bine yakın eğitimci bu uygulamada görev almıştır ( Kili, 2008, s.250). Yine Atatürk'ün sağlığında Kırklareli, İzmit, Eskişehir "Köy Öğretmen Okulları" açılmıştır(Savaş, 2001, s. 249). Fakat bu yöntemler sorunu çözmekte yeterli olamamış ve "Köy Enstitüleri" ihtiyacı bu uygulamaların sonucunda ortaya çıkmıştır( Kili, 2008, s. 251). Bu suretle Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı sırasında 17 Nisan 1940'ta 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu T.B.M.M.'de kabul edilmiştir ( Yetkin, 2007, s. 232).

Köy Enstitüleri Kanunu'nun maddeleri incelendiğinde kuşkusuz anlaşılacak olan amaç, köy çocuklarını okutmak ve eğitmek olduğu aşîkârdır. Ancak diğer önemli ve açıkça ortaya konulmayan amacı ise toprak reformu gerçekleştiğinde üretimi örgütleyecek kadroları yetiştirmektir. Diğer bir ifadeyle toprak ağalarının karşılıklarına çıkacak eğitimli, haklarını bilen, emeğinin karşılığını isteyen, toplumu eğitecek şekilde lider rol modeli üstlenmiş insanların çoğalmasdır. Böylece toprak ağalarının hegemonyasının kırılması, feodalitenin yok olması amaçlanmıştır.

"Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" yozlaştırılırken aynı süreçte bir devrim olarak değerlendirilen Köy Enstitüleri C.H.P. döneminde yıpratılmış,

## 1938-1960 YILLARI ARASINDA ATATÜRK DEVRİMLERİNE KARŞI FAALİYETLER

D.P. iktidarında 1954 yılında 6234 sayılı yasayla ortadan kaldırılmıştır ( Yetkin, 2007, s. 242–245) .

### 3.4. Milli Eğitim: Din ve Siyaset

Çok Partili Sisteme geçtikten sonra 1946 seçimlerinde C.H.P.'nin aldığı başarısız sonucun diğer sebeplerinden biri de D.P.'nin dini propagandalarının olduğu kanaatinin C.H.P.'nin telaşa düşmesine sebep olmasıydı ( Arcayürek, 2008, s. 192) .

1946 yılında Meclis Grubu din tedrisatı sorununu incelemek üzere kurulan komisyon ile başlayan tavizler C.H.P.'nin 7'nci Büyük Kurultayında din açısından yapacağı açılımlarla devam etmiştir. Temmuz 1947'de “ *Özel Din Öğretimi* “ kabul edilerek “ *Din Bilgisi Dershaneleri*”nin açılmasına karar verildi. Bununla yetinilmeyerek imam yetiştirmek üzere “ *Din Seminerleri*” açıldı. C.H.P. bütün bu faaliyetler için kendi binalarının kullanılmasına izin verdi (Arcayürek, 2008, s.360). Şubat 1948'de de Tahsin Banguoğlu'nun başkanlığını yaptığı parti komisyonunda ilkokulların son sınıflarında “*ihtiyari*”, yani isteğe bağlı olarak din dersi konulması kararlaştırılmıştır ( Yetkin, 2007, s. 443).

1 Şubat 1949 tarihinde valiliklere gönderilen genelgeyle (M.E.B.Tebliğler Dergisi, s. 153, Daver, T, 1955, s. 135–136, Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2005, s. 158) “ilkokullarda din öğretimi” 15 Şubat 1949 tarih itibarıyla ilkokullarda ihtiyari olarak 4. ve 5. sınıflarda verileceği bildiriliyordu. Aynı yılın başında 1930 yılında tamamen kaldırılan İmam Hatip okulları yerine İmam Hatip kursları açıldı (Kaçmazoğlu, 1998, s. 31). Mart ayında bu kursların sayısı 12'yi bulmuştu (Cumhuriyet Gazetesi, 8 Mart 1949). 4 Haziran 1949 tarihinde de İlahiyat Fakültesi'nin kurulmasına yönelik yasa çıkarıldı.

Dini tavizler burada bitmeyecekti. C.H.P.nin ve diğer partilerin çok partili sistem içinde oy toplama telaşı daha birçok karşı devrimlere kucak açacaktı. Bunlardan birisi de Ezanın dilini değiştirilmesiydi.

Mustafa Kemal'in emriyle Aralık 1931'de Dolmabahçe Sarayı'nda, halkın anlayacağı dilde olması amacıyla, ezan ve hutbelerin Türkçeleştirilmesi çalışmaları başladı ve ilk Türkçe ezan 30 Ocak günü Fatih Camii'nde okundu.

Din konusunda, hükümet verilen tavizler konusunda tam hızla giderken Demokrat Parti de hükümetten az kalmayacak şekilde din propagandası yapıyordu. Daha iktidara gelmeden 1932–1933 yılından beri Türkçe okunan ezanın Arapça okunmasını gündeme getirmeye başlamıştı. D.P.de Arapça ezanı

kullanarak oy hesaplarıyla bu yasağı kaldıracaktı ( Şimşir, 2009, s. 455). Çünkü dönem dinin siyasete alet edilmesi dönemi idi.

Atatürk'ün “ *Türkiye, şeyhler, dervişler, müritler, meczuplar memleketi olamaz.*” demiş olmasına rağmen kendisinin ölümünde on yıl sonra toplumun vereceği tepkiler mecliste iki meczubun Arapça ezan okumaları, bazı camilerde yine Arapça kelimeler verilmesiyle ölçülmüş ve toplumun yeniden şekillendirilmesi için bir öngörü yaratılmıştı. Ezanın Arapçaya dönüştürülmesi konusu seçim sonrası iktidara gelen D.P.nin ilk icraatı olacaktı.

Artık C.H.P. iktidarda kalabilmek, kaybedilen oyları kazanabilmek için her türlü tavizi veriyordu. C.H.P.'nin iktidardayken yaptığı dini uygulamalardan sonuncusu türbelerin açılmasıydı (Şimşir, 2009, s. 455).

1945–1950 dönemi içindeki diğer önemli dine yönelik gelişmelerden birisi de İslami içerikli neşriyatta olan sayısal artıştır. İslami içerikli neşriyatın yayın anlayışı tamamen rejim aleyhtarlığı yönünde idi. Bu tür yayınlardan bazılarının hedefleri doğrudan Atatürk ilke ve devrimleriydi.

Atatürk'ün Kurtuluş savaşının da ötesindeki öncelikli hedefini kısaca; cahil bırakılmış olan Türk halkının eğitilmesini sağlamak, kendilerine yaraşır eğitim vermek, böylece onlara insan olduğunu hatırlatmak, bir kültüre ait olduğunu hissettirmek şeklinde açıklayabiliriz. Latin harflerine geçerek kısa sürede okuma yazma oranının artırılması, köy okullarının, halkevlerinin, köy enstitülerinin açılması hep bu sebeptendi. Ama tüm bu süreçte en hassas olunan, üzerinde dikkatle durulan konu eğitimin “*milli*” olmasıydı.

İsminin başında “*milli*” olan önemli kurumlardan birisi olan Milli Eğitim Bakanlığı, 27 Aralık 1949 tarihinde “*Fulbright Antlaşması*”na (Tunçkanat, 1970, s. 43-49) imza attı. Anlaşmaya göre; Türkiye’de bir “Birleşik Devletler Eğitim Komisyonu” kurulacak, komisyonun giderleri ise Türkiye’nin A.B.D.’ne olan borcundan karşılanacaktı. Komisyonun amacı ise “*eğitim programının idaresini kolaylaştırmak*” idi. Komisyon, dördü T.C. vatandaşı ve dördü A.B.D. vatandaşı olmak üzere sekiz üyeden kurulacaktı. Bunlara ek olarak Türkiye’deki A.B.D. diplomatik heyetinin başı, (Amerikan Büyükelçisi) komisyonun fahri başkanı görevini yürütecekti (Yetkin, 2007, s. 372,373).

### **3.5. Türk Silahlı Kuvvetlere Saldırı, Mustafa Muğlalı Olayı**

1945–1950 dönemi içinde çok partili düzene geçilmesiyle bölücülere ve gericiilere, Atatürk İlkeleri ve Devrimlerinin hilafında verilen dini tavizlerin yanı sıra TSK ile hesaplaşma amacı güden bir kısım çevrelere de el uzatılmıştır. Bu

## 1938-1960 YILLARI ARASINDA ATATÜRK DEVRİMLERİNE KARŞI FAALİYETLER

bağlamda Orgeneral Mustafa Muğlalı (Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1972, s. 134,135) davası tipik bir karşı faaliyet olarak değerlendirilebilir.

Orgeneral Mustafa Muğlalı, Atatürk ilke ve Devrimlerine karşı faaliyetlerde bulunan kesimler tarafından çok daha farklı anlam ifade etmekteydi. Birincisi; Orgeneral Muğlalı, Menemen’de baş gösteren gerici isyanın sonunda kurulan Askeri Mahkeme’nin başkanıydı. Cezalandırılanlar arasında Nakşibendî tarikatının “ Kutbülaktabı” yani başı Esat Efendi de bulunuyordu. İkincisi ise; Temmuz 1943’te Van ili’ne bağlı Özalp ilçesinde, 33 eşkiyayı sorgulamak yerine Mustafa Muğlalı’nın emriyle sınıra yakın bir yerde kurşuna dizildiği iddiasıdır.

Demokrat Parti“ Mustafa Muğlalı Olayı” başlığıyla 1943 yılındaki bu olayı 1949 yılında siyasi gündeme taşıdı. Emekli Orgeneral Muğlalı 1 Eylül 1949 günü tutuklandı ve yapılan mahkemeler neticesinde 6 yıl 6 ay hapse mahkûm edilerek hapishaneye gönderildi. Bu süreçte sağlığı bozulan Paşa, uğraşlarının semeresini alarak iktidar olan Demokrat Parti döneminde 2 Şubat 1951 tarihinde tahliye edildi. Fakat sağlığı bozulan Muğlalı 11 Aralık 1951 yılında hayata veda etti.

Altemur Kılıç (Kılıç, 2007, s. 164) bu olayı kısaca şu şekilde yorumlamıştır;

*“ D.P. iktidarının, Kürt isyanlarının bastırılmasında önemli bir rol oynadığı için Kürtçülerin hışmını çekmiş olan General Mustafa Muğlalı’yı yargılatması Kürtçüleri teşvik etmiştir. Kürtçülük hareketine ivme kazandırmıştır.”*

### 3.6. Yıkıcı Faaliyetler

Gizli Türkiye Komünist Partisi; faaliyetini Sovyet Rusya’dan aldığı emir ve direktifler doğrultusunda, 1939’dan itibaren aydın zümre üstünde yürütmeye başladı. Bilhassa üniversite öğrencileri arasında belirli bir grubun elde edilmesi amacıyla planlı, programlı, detaylı bir içerik kapsayan propaganda çalışmalarına yöneldi ve bu bağlamda üniversitelere el attı.

Bu dönemin en önemli ismi TKP’nin lideri Dr.Şefik Hüsnü Değmer idi. Değmer II. Dünya Savaşı’nın başlamasından sonra Paris Konsolosluğundan pasaport alarak Türkiye’ye dönüp, gizli komünist partisini organize etti (Sançar, 1966, s. 20).

1939 yılından itibaren yönünü aydınlara ve üniversite öğrencilerine çeviren TKP, çok partili sisteme geçilmesinin etkisiyle 1946–1950 yıllarındaki siyasi ortamdan en iyi şekilde faydalandı.

#### 4. 1950–1960 Dönemi

Çok partili sisteme geçtikten sonra yapılan ikinci genel seçimlerde Demokrat Parti yılların partisi olan C.H.P.’ni 14 Mayıs 1950 tarihinde seçim sisteminin de etkisiyle hezimete uğrattı. İktidarı teslim alan D.P. Başkanı ve yeni Başbakan Adnan Menderes, T.B.M.M.’de okuduğu hükümet programında;

“... Millete mal olmuş inkılaplarımızı saklı tutacağız..”

diyerek, devrimleri millete mal olmuş ve olmamış şeklinde ikiye ayırıyordu (Tunaya, 1991, s. 205 ).

##### 4.1 Artan Dinî Faaliyetler

D.P. hükümetinin ilk icraatı, 1932 yılından beri Türkçe okunan ezanın Arapça okunma yasağını kaldırması oldu. Arapça ezanın geri getirilmesinin akabinde bazı gerici faaliyetlerde kıpırdanışlar baş göstermiş ve 22 Haziran’da Tıcani Tarikatı’ndan olan bazı kişiler, Atatürk’ün büst ve heykellerine saldırılara başlamışlardır (Şimşir, 2009, s. 464-475). Heykellere yönelik saldırılar dönem içinde hükümetin tutum ve davranışlarından güç alarak, özellikle başta Tıcaniler olmak kaydıyla diğer İslamcı kesim tarafından yapılmaya devam ede gelmiştir.

5 Temmuz 1950 tarihinde radyodan dini program yapılması yasağı kaldırıldı. (Arcayürek, 2008, s. 232) Ramazan ayında sabah ve akşam, her biri on dakika olacak şekilde günde iki defa, diğer aylarda ise haftada bir gün Cuma günleri olmak üzere radyodan dini yayınların yapılmasına izin verildi (Sitembölükbaşı, 1995, s. 60).

Bu yeni dönemin başlamasıyla da dini yayınların sayısı her alanda büyük çapta artmaya başladı. Dini konular tüm yayın organlarınca yeniden ele alınıp yorumlanmaya başlandı (Kaçmazoğlu, 1998, s. 71). 1960’a kadar yayımlanan dini yayınların sayısı diğer dönemlerle karşılaştırılmayacak kadar arttı.

Adnan Menderes’in ve bazı D.P. milletvekillerinin gerici çevreleri bazı hareketler yapmaları yönünde teşvik eden tarzda konuşmalar yapması, bazı il ve ilçe kongrelerinde; Fes ve Sarık giyilmesine izin verilmesi, hafta tatilinin yeniden Cuma gününe alınması, kadınların açık-saçık gezmelerinin yasaklanması, birden çok kadınla evlilik yapılması (Vatan, 13 Mart 1951. Zafer, 14 Mart 1951), Anayasaya devletin dininin İslam olduğunu belirten ifadenin konulması, kadının

## 1938-1960 YILLARI ARASINDA ATATÜRK DEVRİMLERİNE KARŞI FAALİYETLER

çalıştırılmaması, evlenme ve boşanmalarda kadınlara eskisi gibi daha az hak tanınması, kızların ilköğrenimden sonra okutulmaması (Vatan, 26 Nisan 1951) gibi bir takım gerici istemlerin oluşmasına da neden olmuştur.

İktidara ait milletvekilleri tarafından yapılması istenen isteklerin yanı sıra cehaleti ortadan kaldıran Latin harflerinin yerine yeniden toplum içinde arap harflerine dönüş sıklıkla gözlenmiştir.

Bu süreçte, İslamcı gruplarla ittifak bile kurmaktan çekinmeyen Adnan Menderes, 1957 seçimlerine yaklaşırken seçmenlere şöyle sesleniyordu; “*İstanbul’u ikinci bir Mekke, Eyüp Sultan Camii’ni ikinci Kâbe yapacağız.*”

Öyle ki, 19 Ekim 1958 tarihinde Adnan Menderes Emirdağı ziyaret ettiği zaman Nurettin, kendisini iki tuğralı yeşil bayrakla karşılamışlardır. Daha sonra da Said-i Nursi ülke içinde seyahatlere çıkarılmıştır (Kaçmazoğlu, 1998, s. 75).

### 4.2. Din ve Eğitim: Dinî Eğitim

1945’ten sonra C.H.P. ile başlayan dinî eğitimin örgün eğitime dâhil edilmesi konusunda verilen tavizler D.P. zamanında devam ederek son raddeye varmıştır.

Demokrat Parti, 7 Kasım 1950’de köy okullarının Tarım, şehir okullarının Türkçe derslerinin birer saatini iptal ederek, iki ders saatini din dersi olarak belirledi. Böylece “ihtiyarî”( mecburî olmayan, zorunlu bulunmayan, isteğe bağlı olan) olan din dersi mecburi hale gelmiş oldu (Saray, 2008, s. 93). İlkokullarda verilecek din eğitiminin sorumlusu sınıf öğretmenleriydi. Sınıf öğretmenlerinin din eğitimi verebilmesi için din eğitimi alma zorunluluğu ortaya çıkmıştı. Bu sebeple ilköğretmen okullarının 9. ve 10. sınıflarına 1953 yılından itibaren haftada birer saat zorunlu din dersi konuldu (Ayhan, 2004, s. 153).

1949 yılında ilkokulların, 1953 yılında ilkokul öğretmen okullarının, 1956 yılında ortaokul müfredatına eklenen din eğitiminin örgün eğitimdeki yerleşme seyri devam etmiş, 1967 yılında da liselerin 1.ve 2. sınıflarına ve 1976 yılında ortaokul ve liselerin son sınıflarına da din dersi konulmuştur.

İmam Hatip Okulları ise 17 Ekim 1951 tarihinde Adana, Ankara, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya ve Maraş olmak üzere toplam yedi ilde öğretime başlamıştır.1958 yılında Balıkesir ve Burdur’da İmam Hatip okullarının açılmasıyla toplam İmam Hatip okul sayısı 19 olmuştur. 1961 yılına kadar Orta Öğretim Genel Müdürlüğüne bağlı kalan İmam Hatip okullarının sayısı aynı kalmıştır (Saray2008, s. 99). İmam Hatip okullarının yanı sıra Kur’an kurslarının sayıları da hızla artmaya başlamıştır (Koray, 2003, s. 577). Bu sürece son nokta

1959 yılında orta dereceli okullar ile İmam Hatip okullarına din dersi öğretmeni yetiştirmek ve dini araştırmalar yapmak maksadıyla Yüksek İslam Enstitüleri İstanbul'da açılarak konacaktır (Saray, 2008., s. 102).

#### 4.3. Halkevlerinin Sonu ve Köy Enstitülerinin Kapatılması

D.P.nin iktidara gelmesiyle 1946'dan beri devam eden Halkevleri ve Halkodaları tartışması, hem parti platformunda hem de meclis birleşimlerinde her iki parti tarafından daha da tartışmaya başlandı.

Oysa ki Adnan Menderes, yıllarca Halk Partisi'nin Halkevleri Müfettişi olarak çalışmıştı. Onun Halkevlerinin varlığı için 15 yıl çalışmasının ardından 4 Mayıs 1951 tarihinde mecliste yaptığı bir konuşmasında Halkevleri için söyledikleri oldukça düşündürücüdür:

*“Halkevleri, Halkodaları kurmak, gençlik teşkilatını ele almak, Faşistçe düşünce ve telakkilerin mahsulüdür. Bunlar, içtimai bünyemiz içinde tamamıyla, abes, beyhude, geri ve yabancı uzuv halindedirler.”* (Saray, 2008, s. 184)

8 Ağustos 1951 tarihinde 5830 sayılı yasa olarak halkevleri ve halkodalarının kapatılması yasalaştı (Şimşek, 2002, s. 212,213). Kapatıldığı zaman Halkevleri'nin sayısı 474, Halkodaları'nın sayısı 4306'ya ulaşmıştı (Özakman, 2009, s. 234). Böylelikle, on dokuz yılı aşkın bir süredir faaliyette bulunan Halkevleri ve Halkodaları gibi büyük bir örgütlenmenin Türk halkına kazandırdığı dinamizme iç ve dış baskılar nedeniyle son verilmiştir.

Köy enstitülerinin de sonu aynı olmuştur. Hasan Ali Yücel'in istifa ettirilmesi, Hakkı Tonguç'un İlk Öğretim Genel Müdürlüğü'nden alınarak Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu üyeliğine atanması, hatta bununla yetinilmeyip 1949 yılında resim iş öğretmeni olarak görevlendirilmesi, Köy Enstitüleri'ni 1950'li yıllarda nelerin beklediğinin işaretleriydi.

Nitekim, 1951 yılında programı klasik ilk öğretmen okullarının programıyla birleştirilen, Köy Enstitüleri'nin eğitim öğretim hayatına, Demokrat Parti 1954 yılında 6234 sayılı yasayla son vermiştir (Erol, 2003, s. 151).

#### 4.4. Kore Savaşı ve Türkiye'nin NATO'ya Girişi

Batılı devletlerin güvenlik alanında Avrupa hükümetler arası işbirliğini geliştirmek amacıyla Brüksel Anlaşması'nı imzalamaları Türkiye'de de büyük bir ilgi uyandırmıştır (Gönlübol, Ülman, 1982, s. 224). Türkiye, Avrupa

## 1938-1960 YILLARI ARASINDA ATATÜRK DEVRİMLERİNE KARŞI FAALİYETLER

savunma cephesine katılmak maksadıyla İngiltere nezdinde diplomatik temaslarını yoğunlaştırdı.

C.H.P, 11 Mayıs 1950 tarihinde Türkiye'nin NATO'ya katılması için ilk resmi müracaatı yaptı( Sander, 1979, s.70). Ancak sadece İtalya'nın destek verdiği Türkiye'nin müracaatı konusunda toplantıda bir karara varılamadı. Bu arada Kuzey Kore ile Güney Kore arasındaki anlaşmazlık sıcak savaşa dönüşmüştü (Kore savaşı hakkında geniş bilgi için bkz.: Deniz, 1994; Dora, 1963).

B.M. Güvenlik Konseyi, 27 Haziran 1950 tarihinde “Silahlı taarruzu geri püskürtmek ve barışı iade etmek için Kore Cumhuriyeti'ne yardım yapılmasını” karara bağladı (Zafer, 1 Temmuz 1950). B.M. Güvenlik Konseyi'nin bu isteği, D.P. hükümetine üzerinde önemle durduğu NATO'ya üyelik kampanyasına daha büyük hızla devam etmesi için önemli bir fırsat yaratmıştır.

Yoğun toplantılar ve görüşmeler neticesinde; Türkiye Cumhuriyeti, Bakanlar Kurulu'nun almış olduğu kararla A.B.D.'den sonra Kore'ye silahlı kuvvet gönderen ikinci devlet oldu (Sarıay, 1988, s. 87). Hemen ardından ikinci resmi müracaatını yaptı (Sander1979, s.76). Ancak NATO Bakanlar Konseyi bu başvuruyu da kabul etmedi.

A.B.D. değişen politikaları neticesinde Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'ya tam üye olarak alınmalarını yönünde destek vermesiyle iki ülke de 18 Şubat 1952'de üyeliğe kabul edildi (Kabul edilen kanun metni için bkz.: Düstur, III.Tertip, Cilt.33., s.314-315 ; Armaoğlu, 1983, s.520).

A.B.D.'nin Truman Doktrini ve Marshall Planı ile askeri ve ekonomik yardımlara kavuşan, tercihini Batı Bloku yönünde yapan Türkiye NATO'ya girerek kendini gelebilecek her türlü tehdit ve tehlikelere karşı emniyet altına aldığına inanırken, Türkiye Cumhuriyeti'nin değeri olan “Tam Bağımsızlık” ilkesi yerini artık iyiden iyiye “Bağımlılık”a bırakıyor ve Türkiye emperyalist güçler için uygun bir hedef halini alıyordu.

### 4.5. Ekonomik Anlayış ve Devletçilik

1950–1960 dönemi ekonomik politikalara yön veren 1945–1950 döneminde C.H.P.nin son zamanlarındaki ekonomik uygulamalardır. O dönemde Truman Doktrini, Marshall yardımıyla doğrudan A.B.D.nin güdümüne giren Türkiye, bireysel teşebbüsler lehinde tavır alırken doğal olarak da Devletçilik ilkesinin aksi yönünde hareket etmiştir. Bu “Liberal” hareket

tarzının en büyük nedeni C.H.P.'nin iktidarı dönemindeki kadrosunun liberal iktisatçılardan oluşmasıdır. D.P.'nin iki temel ekonomik politikası vardı; Birincisi, özel teşebbüsün savunulması ve devletçiliğin reddi, ikincisi ise satın alma gücünün yaratılmasıdır (Lewis, 1952, s. 33). D.P.'yi bu politikaya iten sebep “Devletin önce asli vazifelerini yapması, işletmecilik yapmaması” inancıdır.

Atatürk dönemi yerli sermayenin geliştirilmesi için çaba sarf edilirken 1947 yılında IMF'ye üyelikle ters bir uygulama ortaya konulmuştu. 1947 yılında Marshall Planından yararlanmak için yapılan Avrupa Kalkınma Programı ile Türkiye “ulusal çabaların büyük bir yabancı sermaye ile” desteklenmesi için çalışacağını beyan etti. Bu yöndeki çalışmalar neticesinde 1947 yılında yabancı sermaye önünde hiçbir engel kalmamıştı (Arslan, 2008, s.36-41).

Bu gelişmelerin ışığında 1951 yılında kabul edilen Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile; Türk sanayinde, mevcut enerji kaynakları ve madenlerin işletilmesinde, alt ve üst yatırımların yapımında yabancı yatırımlara büyük teşvikler verilmiştir. Bu arada çıkarılan “Petrol Yasası” ile yabancı sermayenin gelmesi için her türlü geniş olanaklar sağlanmıştır (Kaçmazoğlu, 1998, s. 198,199).

1954 yılında çıkarılan yeni yasa ile Türkiye yabancıları teşvik ederken kendi yatırımcılarına ise aynı imkânları sağlamamaktadır. Örneğin, petrol arama, pazarlama konusunda kendi şirketi olan Petrol Ofisi ile diğer yabancı petrol şirketlerini bir tutmakta bunun ötesinde kendi şirketine hiçbir öncelik tanıyamamaktadır.

Liberal ekonominin uygulama çalışmalarına rağmen 1954 sonrası özel yatırım teşebbüsleri azalırken devlet yatırımları mecburen artmıştır. 1956 yılında A.B.D. ile yapılan “Tarım Ürünleri Anlaşması” ile tarım ülkesi olan Türkiye, A.B.D. ile rekabet etme zorunluluğu ve zorluluğuyla yüz yüze kalmıştır (Aydoğan, 2003, s. 175) 1958 yılında ekonomi iyice bozulmuştur. Lira'nın dolar karşısındaki değeri 2.80 TL'den 9.025 TL.'ye düşürülmüş ve ekonomi tam bir batağa sürüklenmiştir. 1950'lerin başında büyük umutlarla “Devletçilik” yerine sarılınan “Liberalizm” yaklaşık on yıl dolmadan iflas etmiştir (Kaçmazoğlu1998, s. 217,218).

Liberalizmin sonucunda ekonomik anlamda da Devletçilik anlayışının desteklediği “Tam Bağımsızlık” ilkesinden uzaklaşmanın adımları hızlı bir şekilde atılmıştır.

#### **4.6. Bölücülere Verilen Ödünler**

İrticai konularda verilen tavizlerin yanı sıra Demokrat Parti, kendi çatısı altında toplanan Atatürk ilke ve devrim karşıtlarının katkısıyla bölücülere, onulmaz yaralar açan ödünler vermeye başlamıştır.

İktidara gelen Demokrat Parti'nin, Orgeneral Mustafa Muğlalı olayındaki gibi 2 Haziran'da güvenoyu aldıktan sonra kısa sürede yaptığı ilk icraatlardan biri de 6 Haziran 1950 tarihinde TSK'nin en üst kademesindeki üç orgeneralin tasfiyesi olmuştur (Hürriyet, Ulus, 7 Haziran 1950).

Tasfiye edilerek emekliye ayrılan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nafiz Gürman (Ayrıntılı özgeçmişi için bkz. Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, 1972, s. 195-197), Orgeneral Kazım Orbay (Ayrıntılı özgeçmişi: a.g.e., s. 210-212) ve Orgeneral Salih Omurtak, (Ayrıntılı özgeçmişi: a.g.e., s. 231-233) değerli birer komutan oldukları gibi aynı zamanda hepsi de hem I.Dünya Savaşı'na hem de İstiklal Savaşı'na katılmış çok değerli liderlerdi. Ayrıca Orgeneral Omurtak 1911-1912 Osmanlı- İtalya Savaşı'na, Orgeneral Orbay 1912-1913 Balkan Savaşı'na, Orgeneral Gürman ise her iki savaşa da katılmıştır.

"Üç Orgeneral"ın de tasfiyelerindeki neden, 1930'lu yıllardaki yaptıkları görev dolayısıyla "Ağrı Harekâtı" ile olan ilişkileriydi (Şimşir, 2009, s. 492,493).

Ağrı Harekâtının kimlere ve neye karşı yapıldığı açıkça bellidir. Şeyh Sait isyanından sonra devamlı Kürdistan hayali kuran bölücüler, 1930 yılında bölgede yapılan harekât sonucunda bozgun yaşamışlardı. Orgeneral Omurtak, Orgeneral Orbay ve Orgeneral Gürman'ın bölgedeki komutanlık yıllarında bölücülere verilen bu dersle, dost, düşmana Türkiye sınırlarında ayaklanmaların başarılı olamayacağı gösterildi. Ama şimdi tarih 1950 idi. İktidarla menfaat ilişkisi içinde olan bölücüler 1930'lu yıllardan beridir hiç unutmadıkları üç generalden öçlerini alabileceklerdi. Ve iktidar partisi olan Demokrat Parti ile bu hayalleri gerçekleştirdi.

Demokrat partinin şeyhlere, tarikatlara, bölücülere verdiği ödünler Kürtçüleri iyiden iyiye cesaretlendirmiş ve cüretleri "Umumi Müfettişliklerin kaldırılması boyutuna kadar varmıştır.

#### **4.7. "Umumi Müfettişlik"lerin Kaldırılması**

Çok partili dönemin başlamasıyla politikaya atılan ve 1950 seçimiyle el birliğiyle parlamentoya gönderilen Mustafa Remzi Bucak, Musa Anter, Ziya

Ekinci, Yusuf Azizoğlu gibi Kürtçülerin “ağabey” diye hitap ettikleri Kürtçü gençlerin Kürtçülük öğretmeni idi. Mustafa Remzi Bucak da ortamın uygunluğundan yararlanarak 21 Ocak 1952 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne yazı göndererek Umumi Müfettişliklerin kaldırılmasını teklif ediyordu:

Gerekçesinde Umumi Müfettişlik bölgelerinde “ *en ufak bir ümran eserine tesadüf edilmiyor*” diyen Bucak, Müfettişlikleri “*iğrenç, ürperti ile hatırlanabilen, iğrenç ve korkunç sahifeler, tehdit ve terör vasıtası*” olarak nitelemiştir.

Oysaki o bölgelerde bayındırlık adına ne yapılmışsa o dönemde, Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılmıştır. Karayolu, demiryolu, köprü, tünel, kamu binası, lojman, okul, yurt, tiyatro, sinema, halkevi gibi birçok hizmet bölgeye götürülmüştü. Ayrıca gerekçe de Demokrat partinin kanatları altına girmiş bölücülerin “ağabeyi” olan Bucak, Atatürk dönemine de ağır hakaretlerde bulunmuştur (Şimşir, 2009, s. 492,505).

T.B.M.M. 21 Kasım 1952 tarihinde 5990 sayılı “Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun İle Ek Tadillerinin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun”u kabul etti. Yasa ertesi gün Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girdi (Resmi Gazete, Sayı 8270, 1952).

Umumi Müfettişler, bölgelerine her türlü hizmeti getirdikleri gibi aynı zamanda bölgelerinde Kürtçülere, bölücülere, eşkıyaya da aman vermiyorlardı. Kanunun çıkmasıyla meydan Kürtçülere, bölücülere, eşkıyaya bırakılıyordu. Ve sonuç, 1958 yılında illegal olarak “Kürt İstiklal Partisi” kurulmasına kadar varıyordu (Şimşir, 2009, s. 492-515).

#### 4.8. Yıkıcı Faaliyetler

12 Mayıs 1950 tarihinde İstanbul’da “Türk Barışseverler Cemiyeti” adı altında kurulan dernek, 14 Temmuz’da çalışmaya başladığını bildiriyle açıklamıştı. Bu dernek, yine sol hareketlerde isim yapmış kişiler tarafından kurulmuştu.

Türk Barışseverler Cemiyeti, Türkiye’nin Kore Savaşı’na katılmasını protesto ederek beyannameler yayınlamıştı. Siyasetle uğraşmaya başlayan cemiyet, Türk Dış Politikası’nın aksi yönünde görüşler öne sürerken aynı zamanda aksi yönde faaliyetlerde bulunmuştur. Bu suretle kamuoyu oluşturma çabalarıyla toplum içinde kırılganlık yaratmıştı.

## 1938-1960 YILLARI ARASINDA ATATÜRK DEVRİMLERİNE KARŞI FAALİYETLER

Yasadışı Türkiye Komünist Partisi elemanları ve liderlerinin 1951–1952 yıllarında ele geçirilerek tutuklanması, ağır cezalara çarptırılması ile 1950–1960 yılları arasında TKP örtülü çalışacağı bir döneme girmişti. Bu sebeptendir ki bu dönemde de TKP mensupları 1939–1942 yılları arasında olduğu gibi edebi faaliyetlere hız vermiştir (Özgen, 1982, s. 115,116).

### 5. SONUÇ

1938–1945 yılları dönemi içinde Atatürk’ün gerçekleştirdiği devrimler üzerinde herhangi bir olumsuz etki yaratılmamış, hatta devrimlerin devamı sağlanarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin gelişimine katkı yapılmıştır. Ancak bu dönem içinde yapılan bazı devlet içi yapılanmaların yanı sıra uluslar arası anlaşmalar, II. Dünya Savaşı nedeniyle ülke içinde alınan kanuni tedbirler, dönemi direkt olarak etkilemese de, müteakip dönem içinde oluşan ve etkinlik gösteren dinamiklerin var olmasına ve işlerlik kazanmasına da etken olmuştur.

1945–1950 yılları dönemi, II. Dünya Savaşı’nın bitimiyle savaşın etkisini her yönüyle hissedilen Avrupa’nın yanı sıra savaşın dışında kalmasına rağmen ekonomik olarak en az Avrupa kadar etkilenen Türkiye, hem ekonomik olarak gerekli yardımı sağlamak, hem uluslararası boyutta kurulmakta olan yeni bir düzen içinde kendisine yer bulabilmek, hem de en yakın tehlike olan Sovyetler Birliği’nin tehditlerine yönelik bir ittifak içinde yer almak istemiştir.

Savaş sonunda “Süper Güç” olarak ortaya çıkan A.B.D., İngiltere’nin Ortadoğu’daki menfaatleri gereği yönlendirilmesiyle ve bu yönlendirmeye Sovyet Rusya’nın yayılmacı dış politikasının katkısıyla bölgede etkin bir güç konumuna gelmiştir. Bu tarihten sonra A.B.D. ile yapılan ikili anlaşmalar, Truman Doktrini, Marshall yardımı, çok partili sisteme geçiş, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni, Atatürk ilke ve devrimlerinden, devletin kuruluş felsefesinden uzaklaşma, hatta ayrılma durumuna getirmiştir.

1945–1950 yıllarında çok partili sisteme geçişle iktidarı kaybetmemek için C.H.P. tarafından başlatılan tavizler 14 Mayıs 1950 gününden itibaren tam hızla devam ederek 27 Mayıs 1960 tarihine kadar tam bir “*Karşı Faaliyet*” şeklinde siyaset içinde yer almıştır.

Mevcut partiler ve iktidarlar, diğer partilere oy kaptırmamak maksadıyla; dini eğitimlere yavaş yavaş izin vererek sonunda dini eğitimin örgün eğitimde yer almasına, Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun delinmesiyle İmam Hatip kurslarının açılmasına, eğitimin Amerikalılara teslim edilmesine ses çıkarmamışlardır. Atatürk’ün de üzerine hassasiyetle gittiği “Toprak Reform”unun esasları ile

oyunarak saptırılmasına, Halkevleri ve halkodaları ile Köy Enstitülerinin yıpratılmasına, yine devrimci kadroların üzerinde önemle durduğu Türkçe ezanın tartışılmasına, dini neşriyatların fazlalaşması ve fütursuzca devrimlere ve devrim kadrolarına saldırmalarına, Orgeneral Muğlalı'nın yeniden yargılanmasının gündeme getirilmesiyle ülkenin kurucu unsuru olan Türk Silahlı Kuvvetlerinden adeta öç alınmasına, zorunlu iskân kanunun kaldırılarak isyanlara neden olan bölücülerin bölgelerine birer kahraman gibi dönmelerine izin vermişlerdir.

1945–1950 yılları arasında ortaya çıkan karşı faaliyetler Atatürk İlkeleri ve Devrimlerini yavaşlatmış, 1950'lerin sonuna doğru ise durdurmuş bile denebilir. Artık “*Karşı Devrim*” niteliğindeki faaliyetlerin başında gelen “*dinin siyasete alet edilmesi*” politikacıların bir stratejisi olmuştur.

1950–1960 yılları dönemi ise tamamen Atatürk İlkeleri ve Devrimlerinin karşıtlarının tabanını oluşturduğu Demokrat Parti'nin “*Karşı Faaliyetleri*”yle geçmiştir. Ve fakat 1950- 1960 yılında yapılan bütün karşı faaliyetler için Demokrat Partiyi suçlamak haksızlık olur. Çünkü Demokrat Parti'nin yaptığı her faaliyetin temeli 1945-1950 dönemi içinde Cumhuriyet Halk Partisi tarafından atılmıştır.

D.P. döneminde hayata geçirilen “*Karşı Faaliyetler*”, Başbakan Adnan Menderes'in inkılâpları millete mal olmuş, mal olmamış şeklinde tasnifiyle başlarken, gelecek günlerin nelere gebe olduğu aşikârdır. Arapça ezanın serbest bırakılmasıyla devam eden karşı faaliyetler, milletvekillerinin irtica istekleriyle güç almış, iktidarı arkasına alan dinci kesimin Atatürk büstleri ve heykellerine tecavüzleriyle iyiden iyiye somut hale gelmiştir. Bütün bunların yanı sıra Devrimcilerin üzerine titrediği Halkevleri ve Köy Enstitüleri kaldırılırken, tarikatçılık, toplum içinde yerleşmeye başlamıştır.

Netice itibarıyla 1950–1960 dönemi Atatürk devrimlerine karşı faaliyetlerin zirveye çıktığı yıllar olmuştur.

## 1938-1960 YILLARI ARASINDA ATATÜRK DEVRİMLERİNE KARŞI FAALİYETLER

### KAYNAKÇA

#### RESMÎ YAYINLAR

Düstur, III. Tertip, Cilt.33

M.E.B.Tebliğler Dergisi, sayı 524, 7 Şubat 1949.

Resmi Gazete, Sayı 8270, (22 Kasım 1952)

T.B.M.M., Tutanak Dergisi.,Dönem 7, C.XXVII,

#### KİTAPLAR

ARCAYÜREK, Cüneyt (2008), **Atatürk'ten Sonra Bugünlere Nasıl Geldik?**, Detay Yayıncılık, İstanbul.

ARMAOĞLU, Fahir (1983), **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İş Bankası Yayınları, Ankara.

ARSLAN, Ali (2008), **Efendi ve Uşak**, İskenderiye Yayınları: 8, I.Basım.

AYDOĞAN, Metin (2003), **Bitmeyen Oyun, Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler**, Kum Saati Yayınları, 15.Basım, Haziran, İstanbul.

AYHAN, Halis (2004), **Türkiye'de Din Eğitimi**, İstanbul.

BOZDAĞ, İsmet (2000), **Devlet Kavgası**, Tekin Yayınevi, Üçüncü Basım, İstanbul.

ÇORA, Nazmi (2003), **Türkiye'nin Geleceği**, Matris, İstanbul.

DAVER, Bülent (1955), **Türkiye Cumhuriyetinde Layiklik**, Ankara.

DENİZ, Ali (1994), **Kore Harbinde Türk Tugayları**, Gn.Kur. Basımevi, Ankara.

DORA, Celal (1963), **Kore Savaşında Türkler 1950–1951**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.

EROL, Ömer Lütfü (2003), **Asker Devrim Darbe**, I.Cilt, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul

EROL, Ömer Lütfü (2003), **Asker Devrim Darbe**, II. Cilt, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Kasım, İstanbul.

GÖNLÜBOL, Mehmet, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**, :A.Ü.Siyasal

ÜLMAN, Haluk (1982), Bilgiler Fakültesi Yayınları, Cilt.I, Ankara.

HANÇERLİOĞLU, Orhan (1976), **Felsefe Ansiklopedisi**, III.Cilt., Remzi Kitabevi.

KAÇMAZOĞLU, H.Bayram (1998), **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, Bire

KILIÇ, Altan (2007), **Büyük Kürdistan Küçük Türkiye**, Akasya Kitap, Ankara.

KILI, Suna (2008), **Türk Devrim Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Nisan, İstanbul.

KONGAR, Emre (2002), **Küresel Terör ve Türkiye Küreselleşme**, Huntington, 11 Eylül Remzi Kitabevi .

KORAY, Durmuş (2003), **Neden Atatürkçülük? Niye Laiklik?**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları 219, İstanbul.

ORTAYLI, İlber, v.d.,(2008), **Cumhuriyetimize Dair**, Aşina Kitaplar, Ankara.

ÖZAKMAN, Turgut,(2009), **Çılgın Türkler**.

ÖZÇELİK, Hakan (2003), “Türk Basınında Türkiye’nin NATO’ya giriş süreci (1948–1952), **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

## **1938-1960 YILLARI ARASINDA ATATÜRK DEVRİMLERİNE KARŞI FAALİYETLER**

ÖZGEN, Mahmut İhsan (1989), **Türkiye’de Şiddet Hareketleri, Kaynakları ve Hedefleri**, Yeniform Yayincılık.

ÖZGEN, Mahmut İhsan (1982), **TKP ve Organize Gençlik Hareketleri**, 14 Mayıs Vakfı Yayınları, Kardeşler Matbaası, İstanbul.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri (2008), **Allah İle Aldatmak**, Yeni Boyut Basımevi, İstanbul.

SANÇAR, Nejdett (1966), **Gizli Komünist Belgeleri**, Ankara.

SANDER, Oral (1979), **Türk Amerikan İlişkileri 1947–1964**, A.Ü.S.B.F. Yayınları, No:427, Sevinç Matbaası, Ankara.

SARAY, Mehmet (2008), **Atatürk Aydınlanmasının Karşılaştığı Engeller**, Yediş Tepe Üniversitesi Yayın No.45, İstanbul.

SARINAY, Yusuf (1988), **Türkiye’nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO’ya Girişi**, Kültür Eserleri Dizisi: 107, Nüve Matbaası, Ankara.

SAVAŞ, Vural (2004), **Atatürk’ün Kemiklerini Sızlatan Parti C.H.P.**, Bilgi Yayınevi, Dördüncü Basım, Ankara.

SAVAŞ, Vural (2001), **Militan Atatürkçülük**, Bilgi Yayınevi, 4.Basım.

SİTEMBÖLÜKBAŞI, Şaban (1995), **Türkiye’de İslam’ın Yeniden İnkişafı: 1950–1960**, İSAİ

ŞİMŞEK, Sefa (2002), **Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri 1932–1951**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

ŞİMŞİR, Bilal N. (2009), **Kürtçülük II 1924-1999**, Bilgi Yayınevi, Birinci basım, İstanbul.

TUNAYA, Tarık Zafer (1991), **İslamcılık Akımı**, II. basım, Simavi Yayınları, İstanbul.

TUNÇKANAT, Haydar (1970), **İkili Anlaşmaların İçyüzü-İktisadi**, Askeri, Siyasi, Ekim Yayınları, Ankara.

----- (1972), **Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara.

YETKİN, Çetin (2007), **Karşı Devrim 1945–1950**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaaı Hukuk Yayınları, 6.Basım, Antalya.

#### MAKALELER

LEWIS, Bernard, (1952), “Türkiye’de Son Gelişmeler”, Çev.İlham Lütem, Ankara Üniversitesi, **Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt IX, Sayı 1-2.

#### GAZETELER

Vatan Gazetesi,  
Zafer Gazetesi,  
Hürriyet Gazetesi,  
Ulus Gazetesi,